Türkiye'nin Lozan Karnesi

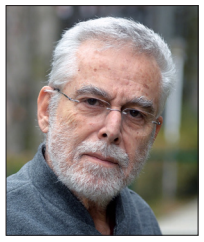

BASKIN ORAN

1968 yılında bitirdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1969 yılında asistan oldu. 1971 yılında uzaklaştırıldığı okuluna 1972 yılında Danıştay kararıyla geri döndü. 1974'te doktorasını tamamladı. 1982'de yardımcı doçent iken okuldan tekrar uzaklaştırıldı.

1990'da mahkeme kararıyla bir kez daha okuldaki görevine iade edildi. 1991'de doçent, 1997'de Uluslararası İlişkiler alanında profesör oldu. Çalışma alanı milliyetçilik, azınlıklar, Türkiye'nin dış ilişkileri ve din-devlet ilişkileridir.

Lozan. Daha doğrusu, özellikle kapitülasyon meselesinde anlaşmazlık çıkması yüzünden verilen 2,5 ay arayı da sayarsak toplamda 8 ay süren "Yakın Doğu Meseleleriyle İlgili Lausanne Barış Konferansı"nda imzalanan 18 ayrı senetten biri (ve en önemlisi) olan, tam adıyla "Lozan Barış Antlaşması".

Bu belgeyi "değerlendirme" derken, meseleyi iki açıdan almak gerekir:

1) Türkiye için ifade ettiği uluslararası ve ulusal anlam açısından;

2) Türkiye'nin onu uygulaması açısından.

Lozan'ın Önem(ler)i

Lozan'ın Türkiye için uluslararası açıdan 3 temel önemi vardır:

Birincisi, Lozan bir siyasî eşitlik belgesidir. Başta Sevr (Sèvres) olmak üzere I. Dünya Savaşı'nı bitiren barış antlaşmaları karşılıklı müzakere yapılmadan, yenilene dayatılarak imzalatılmıştır. Müttefiklerin çizdikleri savaş sonu düzenini simgelemesi için de hepsinin başına Milletler Cemiyeti (MC) Mîsâkı konmuştur. Lozan bu metni başında taşımayan tek istisnadır çünkü gerçek bir müzakere sonucu imzalanmıştır.

Bu siyasî eşitlik belgesi bugünkü Türkiye devletini kurmuştur. Konferans'a giden heyetin adı "TBMM Hükûmeti Heyeti", dönen heyetin adı ise "Türkiye Heyeti"dir.

İkincisi, Lozan bir iktisadî bağımsızlık belgesidir ve iktisadî millileştirmenin ilk adımıdır. Kapitülasyonların kaldırılması ve ayrıca Düyûn-ı Umûmiyye borcu ödemesinin bir plana bağlanarak 1954'te bitecek biçimde ödenmesi, yeni devletin dışa iktisadî bağımlılıktan kurtulmak için ihtiyaç duyduğu temel alt yapıyı kurmaya imkân vermiştir.

Üçüncüsü ve en önemlisi, Lozan bir siyasal bağımsızlık belgesidir. 1936 Montrö'de (Montreux) kaldırılacak olan Boğazlar bölgesi kısıtlamaları dışında, Türkiye'yi tam bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve bunu uluslararası planda tescil eden belgedir. Bu nedenle Lozan, Türkiye devletinin 24 Temmuz 1923 tarihli kurucu belgesidir (bir rejim olan cumhuriyet üç ay sonra 29 Ekim'de tesis edilecektir).

Ulus-devletlerin inşasında sembollerin önemi büyüktür. Ankara'nın merkezinde yeni cumhuriyetin sembolü olarak yönetici sınıfa güç için anıt projelendirme görevi Avusturyalı mimar **Clemens Holzmeister**'e **verilmişti.**

1934'te tamamlanan anıt **Mustafa Kemal'in "TÜRK ÖĞÜN ÇALIŞ GÜVEN"** sözlerini anıta dönüştürüyordu. Anıtın ön ve arka yüzlerindeki rölyefler Türkiye'nin Cumhuriyet öncesi ve sonrasını anlatıyordu.

(Clemens Holzmeister s: 222, Editör Aydan Balamir, Boyut Yayınları)

***

Lozan'ın Türkiye için ifade ettiği ulusal anlama gelince:

Lozan, 1718'de (Lale Devri) başlamış olan Batılılaşmanın terminal noktası ve ülkenin Batı kampına kesin olarak girişinin belgesidir. Uygarlık devriminin başlangıcıdır.

Zaten, "Lozan zafer mi hezimet mi" biçiminde duyulan (ve ülkemizde her şeyi ak/kara olarak algılamaya alışmış zihniyeti bire bir yansıtan) tartışmada antlaşma için "hezimettir!" diyenlerin aklındaki temel husus, "3 kıtaya hükmetmiş Devlet-i Aliyye"nin m2 olarak küçülmüş olmasını hazmedememekten de öte, Türkiye'nin Batı uygarlığına artık kalıcı biçimde katılmış olmasıdır. Şu yaşadığımız günlerdeki gibi karşı-devrim yapılmak istense de özellikle gittikçe hızlanan küreselleşme döneminde bunun geçici olması ve hatta devrimin önemini daha net göstermesi kaçınılmazdır.

Daha ileriye gitmeden, isterseniz bu zafer-hezimet meselesini kısaca açıklığa kavuşturalım da öyle devam edelim.

Her barış antlaşması normalde 1 savaşı bitirir. Lozan ise 2 savaşı bitirmiştir: Biri Türklerin yenildiği (I. Dünya Savaşı), diğeri ise yendiği (Kurtuluş Savaşı). Nitekim müttefikler konferansta hep "Buraya Mondros'tan geldik", TBMM heyeti ise "Buraya Mudanya'dan geldik" demişlerdir.

Bu nedenle, günümüzde duyulan ve saçmalıkta birbirleriyle yarışan en az on adet "Lozan Şehir Efsaneleri"[1] doğuran zafer-hezimet tartışmaları bu 2 savaşı bitirme gerçeğini dikkate almayan boş laflardır.

Lozan, uzlaşmaya ve oydaşmaya dayanan bir barış antlaşmasıdır ve iyi ki de böyledir. Çünkü biraz siyasî tarih okumuş olanlar bilirler ki taraflardan biri için zafer diğeri için hezimet ifade eden barış antlaşmaları fazla uzun ömürlü olmaz; bunun bir örneği Almanya'yla yapılan Versay (Versailles) ise en basit örneği de Sevr'dir. Lozan, I. Dünya Savaşı'nı bitiren belgelerden bir asır sonra hâlâ geçerli olan tek barış antlaşmasıdır.

***

Lozan'ın Türkiye için ifade ettiği uluslararası ve ulusal anlam açısından söylenebilecekler özetle bunlar.

Şimdi gelelim, Türkiye'nin Lozan'ı uygulama pratiği meselesine.

"Batı" deyince ilk akla gelecek kavram "demokrasi"dir. Demokrasi, çok kavram gibi zaman içinde radikal değişikliğe uğramıştır. 19. Yüzyılda "çoğunluğun iradesi" diye başlamış ve (bir anlamda "kelle hesabı" anlamı taşıyan) bu yorum I. Dünya Savaşı'nın

sonuyla birlikte yerini "azınlığın korunması"na bırakmıştır. 1991'den sonra bu gelişme artık çelikleşmiş bulunmaktadır.

Bu açıdan bakınca bu uluslararası belgenin en can alıcı yanı, her devletin Batı uygarlığını özümsemiş olması açısından o dönemden bugüne giderek artan bir önem kazanan azınlık haklarını "Ekalliyetlerin Himayesi" başlığı altında Bölüm I, Kesim III'te düzenlemiş olmasıdır.

Ve Türkiye'nin karnesi, açık söylemek gerekirse, bu açıdan ihlallerle ve dolayısıyla kırıklarla doludur.

***

I. Dünya Savaşı iki temel sebepten çıkmıştı: Avrupa emperyalizmlerinin Asya ve Afrika'da birbirinin ayağına basması ve Avrupa'nın ezilmiş azınlıklarının huzursuzluğu.[2] Bu sebeple, cihan savaşını bitiren barış antlaşmalarına ve bu arada Lozan'a azınlık koruma hükümleri konuldu.

Türkiye söz konusu olunca bu maddeler özellikle önemliydi; nitekim bu önem bu maddelerin Türkiye tarafından hiçbir biçimde değiştirilemeyeceğinin antlaşmaya geçirilmesiyle ifade edildi. Çünkü Osmanlı'nın 1454'ten beri toplumsal belkemiği olan Millet Sistemi, Müslümanlar ("Millet-i Hakime", hüküm verenler) ve Gayrimüslimler ("Millet-i Mahkume", hakkında hüküm verilenler) diye ayrım yaparak komple bir eşitsizlik tablosu çiziyordu. Üstelik, imparatorluğun son döneminde 1913'ten itibaren diktatörlüğünü ilan eden İttihat ve Terakkî'nin 1915'te yaptığı Ermeni Kıyımı[3] akıllarda henüz çok tazeydi.

İşte en başta söylediğim kırıklarla dolu karne meselesi, Kesim III'ü oluşturan 37. ila 44. maddelere ilişkin oldu. Çünkü Türkiye, İttihat ve Terakkî'nin tam 10 yıl önce yani 1913'te haber verdiği "Müslüman-Türk"çü ulus-devlet'in kurumsallaşmasıydı.

Ulus-devlet, Ulusal Devlet farkı

Ulus-devlet (*nation-state, Etat-nation*) deyince onu da iki kelimeyle açıklayıp öyle devam etmek lazım çünkü ihlallerin tümü bu devlet türünden kaynaklanıyor.

Türkiye'de ulus-devlet terimini çoğu kişi ulusal devlet (*national state, Etat national*) yerine kullanır. Oysa bunlar çok farklı iki devlet türünü anlatan terimlerdir; karıştırmayınız.

Ulusal devlet 1789'a yani Fransız Devrimi'ne tarihlenir ve egemenliğin kaynağına (Tanrı veya Kral'ın yerine) "ulus" kavramını oturtan devlet türünün adıdır.

Ulus-devlet ise 19. yüzyılın son çeyreğine tarihlenir ve egemenliğin kaynağına "ulus"u değil, ulusa egemen etno-dinsel grubu oturtan devlet türünün adıdır. O döneme tarihlenişinin sebebi, emperyalizm gibi çok zorlu bir mücadelede emperyalist devletin ülke halkını tümüyle hiç itirazsız arkasına almak istemesi ve bunu sağlamak için de başta dil olmak üzere ülkedeki çeşitli farklılıkları yok etmeye girişmesindendir.

Ulus-devlet daha sonra, imparatorlukların dağılması sonucu ortaya çıkacak ve "milletini kurmak" isteyecek devletlere, bu arada da Türkiye'ye kendini klonlayacaktır.

Ulus-devlet, inşa etmek istediği ulusun tek kimlikli olduğunu iddia eder, yurttaşa biçtiği kimliğe ("üst-kimlik") ülkenin egemen etnik-dinsel kimliğini oturtur ve diğer kimlikleri ("alt-kimlikler") reddeder. Alt-kimliklerden asimile etmeyi gözünün kestiklerini asimile eder, asimile edemeyeceğini ise etno-dinsel temizliğe tabi tutar. Türkiye'de empoze edilen üst-kimlik, 1924 Anayasası'ndan bugüne kesintisiz bir biçimde "Müslüman Türk" kimliğidir.

Kesim III Maddelerinin Özet İçerikleri

Daha ileriye gitmeden, nelerden bahsettiğimizi bilmek için bu maddeleri içeriklerini hemen çok kısaca özetleyip öyle devam edelim.[4]

Md. 37: 38 ila 44 arasındaki maddeleri Türkiye hiçbir biçimde değiştiremez ve onlara aykırı hiçbir resmî işlem ve uygulama yapamaz.

Md. 38: (1) Türk hükûmeti, Türkiye'de oturanlara hiçbir ayrım yapmayacak, onların hayat ve özgürlüklerini koruyacaktır; (2) Türkiye'de oturan herkes inancının gereklerini yerine açıkça getirmekte serbesttir. (3) Gayrimüslim azınlıklar ülke içinde dolaşım ve göç özgürlüğüne sahiptir.

Md. 39: (1) Gayrimüslim azınlıklar, Müslümanlarla aynı medenî ve siyasî haklara sahiptir; (2) Türkiye'de oturan herkes din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir; (3) Her yurttaş, din ayrımı gözetilmeksizin medenî ve siyasî haklardan yararlanma, çeşitli mesleklerde çalışma ve özellikle de devlet memuru olma hakkına sahiptir; (4) Her yurttaş özel işlerinde veya ticaret, din, basın, yayın konularında ve açık toplantılarda istediği bir dili kullanabilir ve buna hiçbir kısıtlama getirilemez; (5) Türkçeden başka dil konuşan Türk yurttaşları mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilirler.

Md. 40: Gayrimüslim azınlıklar, giderlerini kendileri ödemek şartıyla her türlü hayır kurumları, dinsel ve sosyal kurumlar, okullar ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek, denetlemek ve buralarda kendi dillerini kullanmak ve dinsel ayinlerini yapmak konularında eşit hakka sahiptirler.

Md. 41: (1) Gayrimüslim azınlıkların önemli oranda oturdukları yerlerde bunların ilkokullarda ana dillerinde eğitim yapmaları için gerekli kolaylıklar gösterilecektir; (2) Buralardaki gayrimüslim azınlıklara eğitim, din ve hayır işleri için çeşitli bütçelerden hakkaniyete uygun bir pay ayrılacaktır; (3) Bu paralar ilgili kurumların temsilcilerine ödenecektir.

Md. 42: (1) Türk hükûmeti, gayrimüslim azınlıkların ailesel ve kişisel statüleriyle ilgili sorunları,

1 Aralarında "[bir barış antlaşması olan] Lozan 100 yıl için yapılmıştır, 2023'te sona erecektir" ve "Lozan'da yeraltı zenginliklerimizi işletmeyi önleyici gizli maddeler var" gibi "hoşluklar" bulunan bu efsaneler için şu kitabıma bakınız: *Etnik ve Dinsel Azınlıklar – tarih, teori, hukuk, Türkiye, İstanbul*, Literatür Yayınları, 2018, s. 247-250.

Şu anda okuduğunuz makale, azınlıklar üzerine ömür boyu öğrendiğim her şeyi içeren bu kitabın bir tür özetidir. Bu nedenle, sayısız dipnotu vermemek için çok nadir durumlar dışında oraya bölüm belirterek gönderme yapacağım.

2 Pablo de Azcaraté, *La Societe des Nations et la Protection des Minorites*, Genève, Centre Européen de la Dotation, Carnegie pour la paix internationale, 1969, s. 9.

3 Ermeni meselesi konusunda zamanında benim Mülkiye'deki lisansüstü derslerde kullandığım powerpoint sunumu için bkz. http://baskinoran.com/ders/BO-OsmanliveTCdeErmenisorunu-2016.pdf Kürt meselesi powerpoint'ı için bkz. http://baskinoran.com/ders/KurtMeselesiDersi-SBF-Aralik2010.pdf

4 Lozan'ın, bu arada da bu maddelerin Türkçe ve Fransızca orijinal metni için bkz. https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf Bugünkü dille Lozan metni için: http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=117548

bu kişilerin gelenek ve görenekleri uyarınca çözmek için tedbirler alır; (2) Bu tedbirler, Türk hükûmeti ve bu azınlıkların eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenir; (3) Gayrimüslim azınlıklara ait din kurumları ve mezarlıklar korunacak, bu azınlıkların mevcut vakıflarına, din ve hayır kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve bunların yenilerinin kurulması için öteki özel kurumlara sağlanan kolaylıklar temin edilecektir.

Md. 43: (1) Gayrimüslim azınlıklar inançlarına aykırı davranışlara zorlanamazlar; (2) Bu hüküm kamu düzeninin korunmasını etkilemez.

Md. 44: (1) Gayrimüslim azınlıkların bu hakları uluslararası yükümlülük niteliğindedir, MC güvencesi altındadır, MC Meclisinin çoğunluğu uygun bulmadıkça değiştirilemez. MC Meclisi üyelerinden her biri, bu konudaki herhangi bir ihlali veya ihlal tehlikesini, gerekli önlemin alınabilmesi için Meclis'in dikkatine sunabilir.[5]

Md. 45: Bu III. Kesimde Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da kendi ülkesindeki Müslüman azınlığa tanınacaktır.[6]

Kesim III'ün yanı sıra, Lozan'daki azınlık haklarına Lozan Md. 14'ü de hemen eklemek gerekir çünkü Gökçeada/İmroz ve Bozcaada/Tenedos adaları önce Yunanistan'a bırakılmışken, Lozan Md 14'teki koşullarla sonunda Türkiye'ye bırakılmıştır. Bu adalar halkının haklarının nasıl çok yönlü olarak ihlal edildiğini aşağıda anlatabilmek için bu maddenin tam metnini vereyim:

Md. 14. «Türkiye egemenliği altında kalan İmroz ve Bozca Adaları, yerel yönetim ve kişi ve malların korunması konusunda, yerli elemanlardan oluşan ve gayrimüslim yerli halka her bakımdan güven verici özel bir yerel yönetimden yararlanacaktır. Bu adalarda güvenlik ve düzen, yukarıda sözü geçen yerel yönetim eliyle yerli halk arasından toplanan ve yerel yönetimin emrinde bulunan bir polis gücü tarafından sağlanacaktır. Rum ve Türk nüfus mübadelesine ilişkin olarak Yunanistan ile Türkiye arasında yapılmış ya da yapılacak bağıtlar İmroz ve Bozca Adaları halkına uygulanmayacaktır».

Bu maddenin anlamı şudur: Adalar halkını çok büyük oranda oluşturan Rumlar, «etabli» (yani 1923 zorunlu nüfus mübadelesinden bağışık tutulmuş) sıfatı tanınmış, Kesim III'deki azınlık haklarına kavuşturulmuş, ayrıca "özel bir yerel yönetimin emrindeki polis gücü"le yani teritoryal özerkliklikle donatılmışlardır.

İhlalleri Doğuran Ulus-devlet Zihniyeti

1920'de kurulan MC'den itibaren "azınlık" tanımı 3 ölçütle yapılagelmiştir: Irksal, dilsel, dinsel azınlıklar.[7] Buna rağmen ilgili komisyondaki TBMM delegesi Dr. Rıza Nur Osmanlı'daki uygulamayı devam ettirmek için direnmiş, uluslararası korumadan yararlanacak azınlık teriminin yalnızca "Gayrimüslim Türk yurttaşları"yla sınırlı tutulmasını kabul ettirmiştir.[8]

Buna rağmen, Lozan'da azınlıklar konusunda Türkiye'de ulus-devlet zihniyetinden kaynaklanan en az 4 tane vahim durum ve bunların gerek gayrimüslimler gerekse gayrimüslim olmayanlar (Müslümanlar) için doğurduğu Lozan ihlalleri vardır. Sırayla gidelim.

***

Bunlardan birincisi şudur:

Kimi yüksek yargı mensupları ve üniversite profesörleri bile Lozan Kesim III'te sadece gayrimüslimlere hak getirilmiş olduğunu sanır. Oysa bu Kesim okunduğunda 4 tane hak grubu mevcut olduğu görülmektedir:

a) Gayrimüslim Türk uyrukları (yurttaşları) (Md. 38/3, 39/1, 40, 41/1 ve 2, 42/1, 43, 44),

b) Türkçeden başka dil konuşan [yani, başka dil de bilen değil, anadili Türkçeden başka olan] Türk uyrukları (Md. 39/5),

c) Tüm Türk uyrukları (Md. 39/3 ve 4)

ç) Türkiye'de oturan herkes [yabancılar dahil] (Md. 38/1 ve 2, 39/2),

Başka bir söyleyişle, "Tüm Türk uyrukları" ve hatta "Türkiye'de oturan herkes" işin içine girdiğine göre Kesim III aynı zamanda bir insan hakları metnidir ve gayrimüslim olmayan Türk yurttaşlarına da haklar getirir.[9] Aşağıda ele alınacağı gibi bu haklar tanınmamakta, ihlal edilmektedir.

***

İhlalleri doğuran ulus-devlet zihniyetinin ikinci vahim yönü şudur:

Yine kimi yüksek yargı mensupları ve üniversite profesörleri bile Lozan'da azınlıkların «Rum», «Ermeni», «Mûsevî» diye ismen zikredildiğini sanır. Çünkü devlet, Millet Sistemi'nin erken dönemlerinden gelen bir uygulamayı devam ettirmekte, büyük kentlerde oturan (yani, tarihsel haklarını şu veya bu biçimde savunmayı öğrenmiş) bu "Üç Büyük"ün dışındaki gayrimüslimleri tanımamaktadır.[10] Oysa, Kesim'de cemaat ismi zikredilmemiş, sadece «Gayrimüslim» terimi kullanılmıştır.

Örneğin en eski gayrimüslim cemaat olan Süryânîler tanınmamış, bu cemaatin Md. 40'tan kaynaklanan okul açma hakkı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından defalarca reddedilmiş, İstanbul'da bir Süryânî anaokulu ancak Haziran 2013'te bir idari mahkeme kararı sonucu açılabilmiştir. Yine Md. 42/3'ün getirdiği haklara rağmen Süryânî vakıfları tanınmamış, 24.01.2003 tarihli bir uygulama yönetmeliğine (muhtemelen Dışişleri'nin tavsiyesiyle) eklenen bir liste sayesinde dolaylı olarak tanınabilmiştir. Diğer yandan, örneğin Protestanlar devlet tarafından tanınmamaktadır ki Protestanlık 16. yüzyıldan beri vardır.

Bu uygulamanın sebebi, ulus-devletin felsefesi icabı azınlıkları mümkün olduğu kadar tasfiye, en azından da sayılarını azaltma ve pasifize etmektir. Diğer yandan, Süryânîlerin ve bu arada hiç tanınmayan Ezidi gibi gayrimüslim grupların büyük kentlerde değil, Anadolu'nun kırsal alanlarında yaşaması hak aramalarını çok zorlaştırmıştır.[11]

***

İhlalleri doğuran ulus-devlet zihniyetinin üçüncü vahim yönü şudur:

Devlet, "Üç Büyük"ün haklarını bile tam olarak tanımamış, ihlal etmiştir. Bunların tamamına yakını *Etnik ve Dinsel Azınlıklar* kitabında vardır, fakat buraya ancak bir kısmını alabiliyorum:[12]

Md. 38'le ayrımcılık yasağı, Md. 39/1'le eşitlik prensibi getirilmiştir. Oysa Cumhuriyet kurulduktan sonra 1920'lerde gayrimüslimlere İstanbul dışına çıkma yasağı konmuştur. Yine 1920 ve 30'larda saldırıya uğrayan gayrimüslimler İstanbul'a göçmek zorunda kalmış, İstanbul ve İzmir'de 6-7 Eylül 1955 pogromuna[13] uğratılmışlardır.

Md. 39/4'e rağmen 1930 ve 60'larda gayrimüslimlere ve Kürtlere yönelik olarak «Vatandaş Türkçe Konuş» kampanyaları açılmıştır. Doğu'da Arapça ve Kürtçe konuşanlara para cezası yazılmıştır.

1940'larda askere alınan gayrimüslimler ellerine silah verilmeksizin Amele Taburları'nda yol yapımı gibi işlerde istihdam edilmiştir. 1940'lara kadar gayrimüslimler normal nüfus defterleri yerine «Ecânib [ecnebiler] Defteri»ne kayıt edilmiştir. 1942'deki Varlık Vergisi uygulaması, Müslümanlara oranla gayrimüslimlere 2 ila 2,5 misli vergi ödetmiştir. 1930 ve 40'larda memur olmada "Türk olmak" şartı aranmıştır ve günümüzde dahi tek bir tane gayrimüslim subay, yargı mensubu, kaymakam, emniyet mensubu vs. yoktur.

Mahkeme karar ve içtihatlarında gayrimüslimler için "Yabancı uyruklu T.C. vatandaşı" (17.04.1996) ve Yargıtay'ın üç kararında (1971, 74, 75) "Türk olmayanlar" gibi ifadeler yer almıştır. 1988-1991 arası uygulanan Sabotajlara Karşı Koruma Yönetmeliği'nde "Türk tebaalı yerli yabancı" terimi geçmektedir çünkü Türk vatandaşı gayrimüslimler "yabancı" telakki edilmektedir.

Md.40'ın açık hükmüne rağmen Süryânî okulları 1928-2013 arası kapatılmıştır. Aynı şekilde, İmroz-Bozcaada'da Rumca öğretimi 1923-1927 ve 1950-1960 arası hariç yasaklanmıştır. Bugün, 5.138 imam-hatip okulunun faaliyet gösterdiği Türkiye'de Heybeliada Rum Ruhban Okulu (ve Ermeni ruhban okulu) 1971'den beri kapalıdır.

Md. 41/2'de sözü edilen "maddi katkılar", 1950-60 arası hariç, hiç verilmemiştir.

Md. 42/3'e rağmen, 1936 yılından sonra edinilmiş gayrimüslim vakıf mallarına, matbu bir mal beyanını vakıfnâme saymak gibi akıl dışı bir yöntem olan "1936 Beyannâmesi" uygulamasıyla bilabedel el konulmuş, bu vakıfların yeni vakıf kurmaları da Medeni Kanun'la yasaklanmıştır.[14] Rum ve Ermeni cemaat yönetim seçimlerinin yapılması halen (Temmuz 2021) önlenmeye devam etmektedir.

Md. 14'deki teritoryal özerklik hiç uygulanmamıştır. Tersine, bu adalar D. Karadeniz halkının buraya sevki yöntemiyle kolonize edilmiş, Rumlar sayıca azınlık durumuna düşürülmüş ve günümüzde yok olma düzeyine getirilmiştir.

***

İhlalleri doğuran ulus-devlet zihniyetinin dördüncü vahim yönü şudur:

Devlet, yukarıda sözü edilmiş Md. 39/4 ve 5'le getirilmiş hakları başından bugüne tanımamış, sürekli ihlal etmiştir. Oysa Md. 39, bütünüyle, TBMM hükûmeti heyetinin de teklifidir.[15]

39/5 aynen şöyledir: "Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır".

Bu fıkra, bu haliyle, resmî dairelerde Türkçeden başka dil kullanabilmenin tek istisnasıdır. Oysa özellikle askerî darbe dönemlerinde mahkemelerde Kürtçe sözlü savunma yapmak isteyenlere bir de bu nedenle dava açılmış ve ceza verilmiştir. Günümüzde

de duruşmalarda Kürtçe sözlü savunma kabul edilmemektedir.

Mahkemelerin bu konuda ileri sürdükleri gerekçe şu olmuştur: "Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK) Md. 202 ve AİHS Md. 6/3/e'ye göre, kişinin duruşma dilini anlamaması halinde tercüman sağlanır. Sanıklar Türkçe bilmektedir." Oysa CMK ve AİHS genel kural, Lozan Md. 39/5 özel kuraldır ve hukukta özel kural genel kuraldan önde gelir. Ayrıca fıkradaki "kendi dilini sözlü olarak kullanmak" hakkı sanıkların Türkçe bilip bilmediklerine bağlı değildir ve tekrar etmek gerekirse Anayasa Md. 90/5'e göre Lozan, Türkiye yasalarının üstündedir.

Kaldı ki olayı bizzat yaşadığım için söylüyorum, KCK Ana Davasında (2010) Lozan konusunda "uzman kişi" olarak konuşmak için sanık avukatları tarafından Diyarbakır'a davet edilmiştim, mahkeme heyeti CMK Md. 178'in amir hükmünü uygulamayı bile reddetti ve konuşmama izin vermedi. Oysa bu hüküm şöyledir: "Mahkeme başkanı veya hâkim, sanığın veya katılanın gösterdiği tanık veya uzman kişinin çağrılması hakkındaki dilekçeyi reddettiğinde, sanık veya katılan kişileri mahkemeye getirebilir. Bu kişiler duruşmada dinlenir." Dikkat ediniz; "dinlenebilir" demiyor. "Dinlenir" diyor.

Md. 39/4 aynen şöyledir: "Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, istediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır".

Bu haliyle, fıkranın kapsamı son derece geniştir. Türkçe dışındaki dilleri kullanmak bütün Türk uyrukları için (resmî daireler dışında) herhangi bir zaman ve mekânda serbest kılınmıştır. Oysa Kürtçe konuşma ve yayın çok kısa bir dönem dışında hep yasaklanmıştır. Bu durumda, Kürtçeyi yasaklayan Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu ve Nüfus Kanunu Lozan Md. 39/4'ün ve tabii ki Md. 37'nin açık ihlalidir.

1923 tarihinde mevcut olmayan yayın olanaklarından radyo ve TV de buraya girer çünkü «basın ya da her çeşit yayın konuları» kavramı jeneriktir.

Temmuz 2016 Fethullahçı darbe teşebbüsünden sonra ilan edilen OHAL sırasında ve sonrasında bölgedeki belediye başkanlarının görevden alınıp yerlerine kayyım atanmasına, kayyımların mesela Türkçenin yanı sıra Kürtçe, Ermenice, Süryânîce yazılmış tabelaları kaldırtmasına, Kürtçe özel dil kurslarını kapatmalarına, vs. hiç değinmiyorum.[16]

Lozan Kesim III ihlallerinin dış politikadaki sonuçları ve Lozan'ın bugünkü uluslararası durumu.[17]

Önce, Lozan Kesim III ihlallerinin günümüzdeki sonuçlarına bakalım.

1) Gayrimüslim haklarının ihlali, azınlıkların kökünün kurutulmasına, bu da Türkiye'nin çok büyük zarar görmesine yol açmıştır:

Nüfusun 13,5 milyon olduğu 1927 sayımında ülkedeki gayrimüslimler 339.486 kişi, yani %2,5 idi. Bugün (2021) 83 milyonu aşan nüfus için 100.000 kişiyle %0,1'in altına düşmüşlerdir. Bu durum Türkiye'deki medeniyet düzeyini çok aşağıya çekmiştir.

Doğup büyüdüğüm kentten örnek vereyim: 1922'de nüfusun 400.000 olduğu İzmir'de 1 özel opera ve 13 özel tiyatro mevcuttu. Bugün 4.000.000 nüfuslu kentte 2013'teki düzenli faal durum şöyledir: 1 devlet opera-balesi (kuruluş: 1982), 1 devlet sahnesi, sadece kışları çalışan 2 özel tiyatro.[18]

Gayrimüslimleri tasfiye ederek "milli burjuva yaratmak" hedefi, sınaileşmeyi yani kalkınmayı minimum yarım yüzyıl geciktirmiştir. Üstelik, bu "pahalı" milliyetçilik bu amacına bile ulaşamamıştır çünkü burjuvazinin "milli"si veya "gayrimilli"si olmaz. "Kârın maksimizasyonu" her burjuvazinin tek hedefidir. Bu hedef de küreselleşme devrinde uluslararası ekonomiye eklemlenmeyle sağlanır. Bu konuda "solcu cehalet"den söz etmek gerekiyor.

Gayrimüslimlerin tasfiyesi, laikliğin laikçiliğe dönüşmesine yol açarak, gerçek laikliği önlemiştir. Çünkü Avrupa'da laikliğin yerleşebilmesinin temel sebebi, Katolikler ile Protestanların birbirini dengelemesidir.[19] Gayrimüslimlerin tasfiyesi bir de Alevîlerin denklem dışına itilmesiyle birleşince, Hanefî Sünnî İslâm'ı tekel sahibi bir heyula gibi karşısına almış olan ulus-devlet panikleyerek baskıya/laikçiliğe başlamıştır. Bu da tarikatlara dayanan AKP'yi günümüzde iktidara getirmiştir.

2) Gayrimüslimler dışındakilerin (yani Müslüman olan farklı vatandaşların) haklarının ihlali, ulusal birliği çok yıpratmıştır. Hâlâ süren bir iç savaş benzeri duruma yol açmıştır. Oysa "Kürt meselesi"nin halli için en azından şu 3 dönüşümü gerçekleştirmek gerekmektedir:

a) "Milli güvenlik devleti" demek olan ulus-devlet modelinden "insan hakları devleti" demek olan demokratik devlet modeline geçmek;

b) Bu memlekette doğduğu ve dışarıya göç edemediği için burada kalan "mecburi" vatandaş'tan, bu memlekette kimliği inkar edilmediği için mutlu olmak sayesinde bu memlekette kalan "gönüllü" vatandaş'a geçmek;

c) Üst-kimlik olarak da etno-dinsel anlam taşıyan "Türk"ten (çünkü farkındaysanız Türkiye'de Müslüman olmayana "Türk" demeyiz), toprak esasına dayanan "Türkiyeli" terimine geçmek.[20]

***

Türk dış politikası açısından ihlaller, kendi kurucu antlaşmasına attığı imzaya bile sadık kalmayan, kendi halkını "farklı" olduğu için etno-dinsel temizliğe uğratan bir Türkiye imajı yaratmıştır. AB'ye kabulü fevkalade zorlaştırmıştır.

1923 Lozan'da getirilmiş hakların bugünkü durumuna gelince bu haklar artık çağdaş insan ve azınlık hakları standartlarının çok gerisinde kalmıştır:[21]

Artık devletten, azınlık haklarını özel olarak koruması için aktif davranış beklenmekte, bu kimliklerin gelişmesi için devletten "gerekli şartları yaratması" istenmektedir.

Artık kendisinde azınlık olup olmadığı devletin takdirine bırakılmamakta, "Farklı niteliklere sahip bulunan ve bu nitelikleri kimliğinin ayrılmaz parçası sayan" kişiler varsa o ülkede azınlık bulunduğuna hükmedilmektedir.

Artık azınlık hakları konusu "milli yetki" *(national jurisdiction, compétence nationale)* dışında sayılmaktadır. Yani bu konu devletin takdirine bırakılmamakta, «uluslararası toplumun meşru ilgi alanı» sayılmaktadır.

Ama 2021 Türkiyesi, 1923 Lozan'daki hakları bile uygulamamaktadır. ●

---

5 Md. 44'ün açık hükmüne rağmen, Türkiye'nin gayrimüslim haklarını 1920'ler ve 30'lar boyunca ihlal edişi MC Meclisinin gündemine getirilmemiş yani büyük devletler bu denetlemeyi yapmamışlardır. Bunun sebebi şunlar olsa gerektir:

1) Emperyalist devletlerin halkları savaştan yorulmuştur ve artık her türlü çatışma bitsin istemektedir;

2) 1920'lerin sonunda dünya ekonomik bunalımı başlamış, 30'ların başından itibaren de Nazi Almanya ve Faşist İtalya sorunu çıkmıştır.

3) Emperyalist devletler daha Kurtuluş Savaşı başlamadan galibiyetin nemâları konusunda sürtüşmeye başlamışlardır. Ör. kendisine söz verilen İzmir'e Yunanistan'ın çıkartılmış olması İtalya'yı küstürmüştür. Ör. Fransa, B. Britanya'nın 1916 Sykes-Picot gizli paylaşmasına uymaması üzerine Ankara'yla Ekim 1921 Ankara Anlaşması'nı yapmış ve Anadolu'nun Kilikya bölgesinden çekilmiştir.

4) En önemlisi, Kurtuluş Savaşı'nı her ne kadar Sovyet altınları ve silahlarıyla yapmış olsa da Ankara'nın Bolşevik olmayacağı ve kapitalist Batı blokuna dahil olacağı açıkça ortaya çıkmıştır. (Zaten bu sebepledir ki 1917 Sovyet Devrimi'ne karşı 1920 Sevr'de bir tampon olarak kurulan kocaman "Büyük Ermenistan"dan Lozan'da eser kalmayacaktır.)

Bu nedenler birleşince, Batılı ülkeler Türkiye'yi gayrimüslim hakları konusunda denetlememişlerdir. Tabii, aşağıda göreceğimiz Md. 39/4 ve 5'ten ileri gelen Kürt hakları konusunda da.

6 Md. 45 çoğunlukla "mütekabiliyet maddesi" olarak yorumlanmaktadır. Bu yanlıştır; taraflardan biri bu hakları ihlal etse diğerinin aynı şeyi yapma hakkı doğmaz. Bu madde Prof. Turgut Tarhanlı'nın kullandığı terimle "paralel yükümlülük" maddesidir. İnsan haklarında olumsuz mütekabiliyetin kabul edilemeyeceği 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md. 60/5 tarafından belirtilmiştir.

7 Günümüzde de bu kriterler aynen devam etmektedir, fakat ırksal yerine "etnik" kullanılmaktadır.

8 Türkiye'de genel kanı sadece "dinsel"in kabul edildiği yönündedir ve yanlıştır. Dr. Rıza Nur, ki bizzat anılarında söylediği gibi tam bir kafatasçı ırkçıdır, Alevîlerin uluslararası korumaya girmemesi için din faktörünü de kabul etmediğini, azınlık terimini "Gayrimüslimler"le sınırladığını anılarında yazar (Dr. Rıza Nur [Tanrıdağ], *Hayat ve Hatıratım*, C. III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967, s. 1044). Buradan da anlaşılmaktadır ki, yeni devletin kurucuları Alevîlerin çok farklı olduğunun farkındadır.

9 Kesimin başlığının böyle olması, "azınlık hakları" kavramının uluslararası belgelere 16. yüzyılda, "insan hakları" kavramının ise Birleşmiş Milletler Anayasası Md. 3/1'le ancak 1945'te girmiş olmasındandır. Yani I. Dünya Savaşı ertesinde "insan hakları" terimi uluslararası planda yoktur, sadece "azınlık hakları" terimi vardır. Üstelik spesifik (özel) kavramların aksine jenerik (genel) kavramlar ("azınlık" jenerik bir kavramdır) kuralın konulduğu tarihteki anlamlarına göre değil, uygulandığı/yorumlandığı tarihte kazanmış oldukları anlamlarına göre değerlendirilirler ki günümüzde azınlık hakları insan haklarının bir alt dalıdır.

10 Devletin tanıdığı ve tanımadığı gruplar için bkz. Etnik ve Dinsel Azınlıklar, beşinci bölüm.

11 Bu hukuk dışı durumu savunanların argümanları "Haklardan kendileri feragat ettiler" ve "teamül böyledir" biçiminde ortaya çıkmıştır.

Azınlık haklarından feragat, hukuken «keenlemyekün»dür (*null and void*) çünkü bu haklar azınlık cemaatine değil, azınlık bireyine verilmiştir. Bireyin haklarından cemaat veya cemaat liderleri feragat edemez. Üstelik, 8 devlet arasında imzalanmış bir uluslararası antlaşma feragatle değiştirilemez. Dahası, Md. 37 bu hakların değil kaldırılmasını, değiştirilmesini bile yasaklamaktadır. Kaldı ki önce Mûsevîlerin, sonra Ermenilerin ve en son da Rumların "feragat"i sadece Md. 42/1'de bahsedilen dinsel nikahla ilgilidir ve bu da Medeni Kanun'un İsviçre'den alındığı 1925 yılı sonunda devletin büyük baskılarla elde ettiği bir sonuçtur. Süryânîlere gelince, Süryânî Patriği III. İlyas Şakir'in «feragat»i olayı, 9 Şubat 1923 tarihli bir yerel *Ankara* gazetesi haberinden ibarettir.

"Teamül böyledir"e gelince, o konuda fazla bir şey söylemek gerekmez çünkü yasaya aykırı teamül olmaz. Lozan, Eylül 1923 tarihinde 340 sayılı yasayla ulusal mevzuata dahil edilmiştir. Üstelik, yasalara üstünlüğü Anayasa 90/5 tarafından tanınmış bir uluslararası antlaşmadır. Kaldı ki teamül varsa gayrimüslimlerin yanındadır çünkü bu insanlar tüm Osmanlı döneminde dinsel nikah yaptıragelmişlerdir. Teamül'ü ileri sürmek, "biz bu ihlali yapageldik, bundan sonra da yaparız"dan başka anlam taşımamaktadır.

12 Bkz. Etnik ve Dinsel Azınlıklar, altıncı, yedinci ve sekizinci bölümler.

13 Pogrom, çoğunluğun azınlığa devlet desteğinde saldırmasıdır.

14 Uygulama için bkz. yedinci bölüm, s. 324 ve devamı.

15 Bkz. Etnik ve Dinsel Azınlıklar, altıncı bölüm IV. başlık ve sekizinci bölüm.

16 Etnik ve Dinsel Azınlıklar, sekizinci bölüm, s. 386-394.

17 Bkz. Etnik ve Dinsel Azınlıklar, dokuzuncu bölüm ve sonuç bölümü.

18 Doktorası "Mütâreke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı" üzerine olan Prof. Engin Berber'le görüşme.

19 Olivier Abel, "*La Condition Laïque, reflexions sur le probleme de la laïcite en Turquie et en France*", CEMOTI, no. 19, 1995, s. 43.

20 Buna ilişkin tablo için bkz. Etnik ve Dinsel Azınlıklar, s. 447.

21 Birleşmiş Milletler, AGİT, Avrupa Konseyi ve AB tarafından getirilen ve Türkiye'nin imzaladığı azınlık ve insan hakları için bkz. birinci bölüm.